

אגדת היום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

ערכין לג | שובם של עשרת השבטים

תקווה אחרונה לפני החורבן

מתוך דיון הלכתי למדי, הסוגיה בסוף מסכת ערכין מגיעה לידי מסקנה היסטורית מפתיעה: עשרת השבטים חזרו.

רבים עוסקים, הן בהגות היהודית והן במציאות, בשאלה אם עשרת השבטים אמורים לחזור; אבל מהגמרא עולה שהם כבר חזרו פעם אחת. מאז הם כבר התפזרו שנית, ושוב חזרה השאלה אם הם יחזרו, אבל היה שלב שבו עם ישראל התאחד מחדש. רבי יוחנן מספר שזה קרה בימי ירמיהו ויאשיהו. הוא בא להסביר איך ייתכן שירמיהו מדבר בנבואתו על שחרור עבדים אם היובל כבר לא נהג בימיו, שהרי לא כל עם ישראל היו על אדמתם – התשובה היא שירמיהו החזיר את השבטים, ושוב כל השבטים היו על אדמתם והיובל חזר לנהוג. לפי תוספות, רבי יוחנן בא לטעון יותר מזה – שאפילו בבית שני נהג היובל, כיוון שנציגי השבטים שחזרו עלו גם עם עזרא מבבל.

לאמירה קצרה זו, שמופיעה בחז"ל בכמה מקומות בנוסחים שונים, יש משמעות רבה. נציין כאן שלושה חידושים שטמונים באמירה זו.

ראשית, כשמתבוננים בתקופת מלכותו של יאשיהו, נדמה כי יאשיהו ניסה לשווא להוביל שינוי בממלכת יהודה. נדמה כי כל מאמציו עלו בתוהו, הוא לא מנע את החורבן ואף נהרג בקרב מול מצרים. מהגמרא עולה כי עשה צעד משמעותי – הוא החזיר את עשרת השבטים, שכנראה נשארו בארץ זמן ממושך. חזרתו של היובל בתקופת יאשיהו מלמדת על צעד בכיוון של תיקון. אמנם זה לא הצליח להתקדם, אבל הייתה הזדמנות להחזיר את העם למסלול הנכון.

שנית, כשמתבוננים במהפכה הרוחנית של יאשיהו, נדמה כי היא מתמקדת בביטול העבודה הזרה. אולם בעיון מעמיק יותר, מבחינים כי יאשיהו חורג מתחום יהודה ופועל גם במרחבים שהיו שייכים לממלכת ישראל, מקום מושבם של עשרת השבטים (מתוך הפסוקים שבהם יאשיהו מצוי בשטחי ממלכת ישראל – נבחר דווקא פסוק אחד. לפי אחד הפירושים, זה מפני שמתואר בו איך אנשי המקום מספרים מה היה שם בימי ירבעם. אם יש אנשים שידעו לספר מה היה שם בימי ירבעם, אפשר להסיק מזה שאנשי ממלכת אפרים חזרו אליה). בעיני חז"ל זה חלק בלתי נפרד מהמהפכה: כשם שהיובל נוהג רק בנוכחות כל השבטים, כך כל המהפכה הרוחנית של עם ישראל אינה שלמה אם העם אינו שלם. יאשיהו לא רק הרס מזבחות, אלא גם בנה מחדש את העם על כל שבטיו.

שלישית, במקור אחר משתמשים חז"ל באמירה זו כדי לענות על שאלה אחרת: מדוע כשיאשיהו שלח את אנשיו לברר מהו דבר ה', הם פנו לחולדה הנביאה ולא לירמיהו. חולדה אמרה להם שעם כל הכבוד למאמציו של יאשיהו, החורבן יבוא בכל מקרה בגלל עוונות מנשה. למה לא פנו לירמיהו? חז"ל אומרים שירמיהו לא היה שם, הוא הלך להחזיר את עשרת השבטים. העמדת פעולה זו של ירמיהו מול נבואת חולדה מציבה חלופה לנבואת הפורענות: בזמן שחולדה ניבאה על חורבן בלתי הפיך, ירמיהו עשה מעשה וניסה להפוך את התמונה. אי אפשר לערער על דבר ה' שנמסר לחולדה, אבל במקביל יש לדעת שתמיד יש מסלול חלופי. גם על סף חורבן הבית, אפשרות התשובה אינה בטלה לעולם.

ולא מנו שמיטין ויובלות?
והכתיב: מקץ שבע שנים
תשלחו איש את אחיו העברי
אשר ימכר לך, והוינן בהו:
מקץ שבע שנים, והכתיב:
ועבדך שש שנים, ואמר רב
נחמן בר יצחק: שש לנמכר
ושבע לנרצע! ההוא בתוכחה
כתיב, וקאמר נביא: השלחתם.
והכתיב: וישמעו וישלחו! אלא
אמר ר' יוחנן: ירמיה החזירן
ויאשיה בן אמון מלך עליהן.
ומנא לן דהדור? דכתיב: כי
המוכר אל הממכר לא ישוב,
אפשר יובל בטל ונביא מתנבא
עליו שיבטל? אלא, מלמד
שהחזירן ירמיה. ומנלן
דיאשיה מלך עליהן? דכתיב:
ויאמר מה הציון הלז אשר אני
רואה ויאמרו אליו אנשי העיר
הקבר איש האלהים אשר בא
מיהודה ויקרא את הדברים על
המזבח בית אל, וכי מה טיבו
של יאשיהו בבית אל? אלא
כשהחזירן ירמיהו, יאשיהו
מלך עליהם. רב נחמן בר
יצחק אמר, מהכא: גם יהודה
שת קציר לך בשובי שבות
עמי.

הדרן עלך מסכת ערכין!